



Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

DIJALOG 1-2, 2018. Časopis za filozofiju i društvenu teoriju

Kukić, Slavo; Mujkić, Asim

2018

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/items/cd8fbc97-c754-4ac9-89d2-3a15d9c756f9>

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/>

Pojam i elementi krivičnog djela u pravu Republike Srpske

SAŽETAK

Od nastanka države i prava uopšte postoje pravila ponašanja koja se od strane vlasti nameću pojedincima i grupama, čime se uređuje život svih članova društva. U slučaju kršenja takvih pravila ponašanja, prema neposlušnima se od strane nadležnih državnih organa primjenjuju određene sankcije. Takva kršenja pravnih propisa kojima se uređuje život društvene zajednice u cjelini nazivaju se javnopravni delikti, za razliku od civilnih (građanskopravnih) delikata. Postoji više vrsta javnopravnih delikata. Najčešće se razlikuju krivična djela i prekršaji. U slučaju vršenja krivičnih djela, prema njihovim učiniocima nadležni sudski organi izriču određene vrste i mjere krivičnih sankcija. Dakle, krivična djela su najteži oblici protivpravnih ponašanja pojedinaca i pravnih lica kojima se povređuju ili ugrožavaju najznačajnija društvena dobra i vrijednosti. O pojmu, elementima, karakteristikama i oblicima krivičnih djela u pravu Republike Srpske govori se u ovom radu.

Ključne riječi: protivpravnost, zakon, krivično djelo, odgovornost, sankcija

UOPŠTE O POJMU KRIVIČNOG DJELA

Prvi osnovni, temeljni pojam krivičnog prava kojim se štite najznačajnije društvene vrijednosti, dobra i interesi – jeste krivično djelo. To je djelo čovjeka koje pravni poredak zabranjuje pod prijetnjom primjene krivične sankcije ili je to ljudsko ponašanje koje proizvodi štetnu posljedicu za društvo zbog koje ono reaguje primjenom krivične sankcije prema njegovom učiniocu (Petrović, Jovašević i Ferhatović, 2015: 83-87). To je društveno negativan, štetan ljudski akt. Ali, krivično djelo nije samo ljudski akt, već je i negativna, štetna društvena pojava kojom se povređuju ili ugrožavaju zaštićene vrijednosti, dobra ili interesi.

Dakle, krivično djelo je ponašanje za koje krivični zakon propisuje kaznu, odnosno to je ponašanje čovjeka kojim se povređuju naročito vrijedna pravna dobra, tj. vrijednosti bez kojih društvo ne bi moglo opstati ili bi bila ugrožena njegova bezbjednost (Selinšek, 2007: 96). Ili, to je protivpravno i štetno djelo

* Ustavni sud Bosne i Hercegovine, miodrag.simovic@ustavnisud.ba

** Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, jovashana@ptt.rs

*** Ombudsman za djecu Republike Srpske, vlado_s@blic.net

čovjeka koje je opasno za određeno društvo i koje je kao takvo određeno zakonom (Tomić, 2007: 23).

Krivično djelo je takvo čovjekovo ponašanje koje se, sa gledišta društva kao cjeline, smatra nedopuštenim i zabranjenim jer ugrožava osnovne društvene odnose ili osnovne vrijednosti čovjeka i društva. Radi se o djelu koje je opasno po društvo i moralno nedopušteno, pa zbog njega učinilac zaslužuje prijekor (kaznu) društva. Stoga se ono smatra i antisocijalnim aktom koji neminovno izaziva socijalnu reakciju (Mrvić Petrović, 2005: 55).

TEORIJSKA SHVATANJA O POJMU KRIVIČNOG DJELA

U pravnoj teoriji se na različite načine određuju pojam, elementi i karakteristike krivičnog djela. Tako različiti autori ovaj osnovni pojam krivičnog prava shvataju na više načina. Prema italijanskom kriminologu Rafaelu Garofalu, prirodni zločin je svako djelo koje vrijeđa osnovna osjećanja samilosti i poštenja, altruistička osjećanja humanosti koja su priznata od strane civilizovanog dijela čovječanstva.

Prema Jeringu, krivično djelo je djelo kojim se ugrožavaju osnovni društveni interesi (Novoselec, 2004: 113). Dakle, krivično djelo je ono ponašanje kojim se povređuju posebno vrijedna pravna dobra ili vrijednosti bez kojih društvo ne bi moglo opstati ili bi bila ugrožena njegova sigurnost (Grozđanić, Škorić i Martinović, 2013: 80-84) ili je to djelo čovjeka koje je opasno za određeno društvo, koje je protivpravno, u zakonu određeno kao krivično djelo i koje je skrivljeno (Jovašević, 2011: 23).

Dalje, T. Selin smatra da se krivično djelo sastoji u ponašanju koje ne odgovara normama vladajuće grupe i koje proizilazi iz kulturnog sukoba između različitih društvenih grupa, dok E. Sadrlend krivičnim djelom smatra ljudsko vladanje koje se sastoji u diferenciranoj asocijaciji koja je posljedica društvene dezorganizacije nastale usljed raznih promjena i konflikata u društvu i koje nastaje iz procesa druženja sa grupama koje se različito ponašaju u odnosu na vladajuću grupu (Pavišić, Grozđanić i Veić, 2007: 101-109). Zapravo, u pravnoj teoriji se razlikuje više shvatanja pojma krivičnog djela. To su: a) formalno, b) materijalno i c) formalno-materijalno shvatanje (Živanović, 1930: 55-67).

Prema formalnom shvatanju, koje je više zastupljeno u pravnoj teoriji (klasična škola), krivično djelo se ograničava na pravne elemente – to je pravni fenomen, pravna pojava koja proizvodi određene pravne posljedice ili je to događaj u spoljnom svijetu koji dovodi do pravnih posljedica za društvo ili pojedinca. U okviru ovih shvatanja razlikuje se: a) normativno ili jurističko shvatanje (K. Binding, Finger) – prema kome je krivično djelo skrivljena i kaznom ugrožena povreda pravne norme (negacija prava), b) realističko shvatanje (F. List, Merkel, Frank) – prema kome je krivično djelo događaj, fizička,

realna pojava u spoljnom svijetu koja se ispoljava kao protivpravna, skrivljena i kažnjiva radnja sa posljedicom, c) simptomatsko shvatanje (Kolman) – prema kome je krivično djelo simptom, sredstvo preko koga se spoznaje krivica učinioca takvog djela i d) dinamičko shvatanje – prema kome je krivično djelo spoljni odraz unutrašnjeg psihičkog stanja učinioca (Jovašević, 2018: 57-60).

Prema materijalnom shvatanju (pozitivna škola), krivično djelo se određuje kao djelo čovjeka kojim se vrijeđaju altruistička i moralna osjećanja ljudi koja su priznata od civilizovanog dijela čovječanstva (R. Garofalo), odnosno kao radnja koja potiče iz egoističkih i asocijalnih pobuda kojom se vrijeđaju uslovi života i moral jednog naroda na određenoj etapi razvitka (E. Feri). Pozitivna škola je proglasila krivično djelo društveno opasnim djelom koje treba sprečavati primjenom društveno-zaštitnih mjera, pa je ovako određen pojam krivičnog djela poznat kao “sociološki pojam” (Živanović, 1930: 19-23). Prema ovom shvatanju, materijalni pojam krivičnog djela se sastoji u povredi potreba određenog društva na kojima se zasniva njegovo postojanje.

Prema materijalno-formalnom shvatanju, krivično djelo je društvena pojava koja je regulisana inhibitornom pravnom normom. Stoga ono ima svoju sadržinu i svoju formu, pri čemu se sadržina ispoljava kroz formu, a forma ne može da postoji bez sadržine. Znači, pojam krivičnog djela se određuje kao skup materijalnih i formalnih elemenata. T. Živanović je postavio materijalno-formalni pojam krivičnog djela označavajući ga kao povredu ili ugrožavanje individualne ili kolektivne potrebe postojanja društva u obliku države, koja se bez ugrožavanja kaznom ne može zaštititi (Radovanović, 1975: 58).

ZAKONSKA SHVATANJA O POJMU KRIVIČNOG DJELA

I savremena teorija i zakonodavstvo kod određivanja pojma krivičnog djela polaze od jedinstva materijalnih i formalnih elemenata. U dijelu njemačke pravne teorije se smatra da pojam krivičnog djela čine tri elementa. To su: a) biće krivičnog djela, b) protivpravnost i c) krivica. Ponekad se u okviru prvog elementa izdvaja pojam radnje. To je tzv. trostepeni ili trodiobni opšti pojam krivičnog djela.

Tako je Krivični zakonik FNRJ iz 1951. godine u članu 4. stav 1. određivao krivično djelo kao društveno opasno djelo čija su obilježja određena zakonom. Krivični zakon SFRJ iz 1976. godine u članu 8. stav 1. je određivao krivično djelo kao društveno opasno djelo koje je zakonom određeno kao krivično djelo i čija su obilježja određena zakonom. Krivični zakon Republike Srpske iz 2003. godine u članu 7. stav 1. kao krivično djelo određuje protivpravno djelo kojim se povređuju ili ugrožavaju zaštićene vrijednosti i koje je zbog svoje opasnosti u zakonu određeno kao krivično djelo i za njega propisana krivična sankcija (Jovašević, 2007: 6-7). I konačno, Krivični zakonik Republike Srpske

iz 2017. godine u članu 17. određuje krivično djelo kao protivpravno djelo kojim se povređuju ili ugrožavaju zaštićene vrijednosti i koje je zbog svoje opasnosti ili štetnosti u zakonu određeno kao krivično djelo i za njega propisana krivična sankcija.

I drugi savremeni krivični zakoni na sličan način određuju pojam krivičnog djela. Tako Krivični zakonik Ruske Federacije iz 1996. godine u članu 14. određuje krivično djelo kao vino izvršenje društveno opasnog djela koje je zabranjeno ovim zakonikom pod prijetnjom kazne. Krivični zakonik Švedske iz 1962. godine u članu 1. Prvog poglavlja definiše krivično djelo kao djelo određeno u Krivičnom zakoniku ili drugom zakonu ili statutarnom instrumentu za koje je propisana kazna zatvora ili novčana kazna. I Krivični zakonik Republike Slovenije iz 2008. godine u članu 16. definiše krivično djelo kao protivpravno ponašanje koje je radi zaštite pravnih vrijednosti zakonom određeno kao krivično djelo i za čijeg je krivog učinioca propisana kazna.¹ Krivični zakonik NR Kine u članu 13. pod krivičnim djelom smatra djelo kojim se ugrožava suverenitet, teritorijalni integritet, državna bezbjednost vlasti, svojina, građanska, demokratska i druga ljudska prava, socijalni i ekonomski red i mirni razvoj socijalističkog sistema za koje je po zakonu propisana kazna. Španski Krivični zakonik u članu 10. definiše krivično djelo kao po zakonu kažnjivo djelovanje ili propuštanje koje je izvršeno sa umišljajem ili iz nehata. Prema članu 14. grčkog Krivičnog zakonika, krivično djelo je protivpravan akt ili propust koji se može pripisati učiniocu i koji je kažnjiv zakonom (Lolis, Mangakos, 1973: 23). Prema članu 7. Krivičnog zakonika Republike Makedonije,² krivično djelo je protivpravno djelo koje zakon određuje kao krivično djelo i čija su obilježja određena zakonom, a prema članu 7. Krivičnog zakonika Bjelorusije, zločin je društveno opasno djelo koje je zabranjeno krivičnim zakonikom.

POJAM I VRSTE ELEMENATA KRIVIČNOG DJELA

Iz zakonske definicije koju daje Krivični zakonik Republike Srpske³ proizilazi da se krivično djelo sastoji od više različitih elemenata koji se dijele na: a) opšte i b) posebne elemente (Petrović i Jovašević, 2005: 116). Opšti (osnovni, konstitutivni, supstancijalni) elementi su sadržani u svakom krivičnom djelu i bez njih, odnosno u odsustvu jednog, i to bilo kojeg od njih, nema uopšte krivičnog djela kao javnopravnog delikta. Oni čine njegovo opšte biće.

Posebni elementi su specifični, posebni za svako pojedino krivično djelo predviđeno u posebnoj dijelu Krivičnog zakonika. Upravo po tim posebnim

¹ "Uradni list Republike Slovenije" broj 55/2008.

² "Službeni vesnik na Republika Makedonija" broj 37/1996.

³ "Službeni glasnik Republike Srpske" broj 64/2017 i 104/2018. U daljem tekstu: KZRS.

elementima se međusobno i razlikuju krivična djela koja sadrže opšte elemente. Praktično, kroz posebne elemente svakog krivičnog djela se pojavno manifestuju njegovi opšti elementi.

Pojam krivičnog djela čine četiri osnovna, opšta elementa. To su: a) djelo čovjeka (posljedica prouzrokovana ljudskom radnjom), b) protivpravnost djela, c) određenost djela u zakonu i d) društvena opasnost.

Svi navedeni elementi pojma krivičnog djela mogu se podijeliti na: a) objektivne i subjektivne elemente i b) materijalne (realne) i formalne (normativne) elemente. Objektivni elementi su: a) djelo, b) protivpravnost, c) određenost djela u zakonu i d) društvena opasnost. Subjektivni elemenat je krivična odgovornost učinioca djela koja, prema izričitoj zakonskoj odredbi, ne čini opšti pojam krivičnog djela. Materijalnih elemenata ima dva. To su: a) djelo čovjeka i b) društvena opasnost, a formalni elementi⁴ su: a) protivpravnost i b) određenost djela u zakonu. Takođe se razlikuju: a) deskriptivni (opisni) elementi krivičnog djela – tjelesne ili psihičke okolnosti koje se mogu razumjeti na osnovu svakodnevnog iskustva i b) normativni elementi krivičnog djela – okolnosti koje uključuju pravnu ili kulturološku normu i podrazumijevaju neko vrednovanje (Jovašević, Mitrović i Ikanović, 2017: 128-130).

BIĆE KRIVIČNOG DJELA

Biće krivičnog djela (zakonsko biće) jeste skup posebnih obilježja krivičnog djela (Radovanović, 1975: 61-62). To je ukupnost obaveznih posebnih obilježja određenog krivičnog djela po kojima se ono razlikuje od svih drugih djela u zakonu. Ili, to je skup različitih obilježja koja opredjeljuju određeno, konkretno krivično djelo i razlikuju ga od drugih djela (Mrvić Petrović, 2005: 72). U teoriji se skup elemenata krivičnog djela naziva njegovim bićem, tijelom ili sastavom (*corpus*). No, pojam biće krivičnog djela (*corpus delicti*) može da se shvati i u procesnom smislu. To je skup fizičkih sastojaka krivičnog djela kao sredstva njegovog izvršenja, proizvoda krivičnog djela, a naročito tragovi krivičnog djela (Radovanović, 1975: 62).

To znači da je biće krivičnog djela ostvareno ako činjenični kompleks konkretnog slučaja odgovara zakonskom opisu tog krivičnog djela. Biće, dakle, proizilazi iz zakonskog pojma krivičnog djela (Tomić, 2007: 90). Posebni elementi krivičnog djela se javljaju samo kod nekih krivičnih djela, a kod drugih djela ih nema. To su nestalni, varijabilni elementi koji čine biće krivičnog djela kao skup posebnih elemenata koji karakterišu određeno krivično djelo. Biće krivičnog djela obuhvata sva obilježja određenog krivičnog djela i ono ispo-

⁴ U pravnoj teoriji ima shvatanja prema kojima su formalni elementi sadržani u zakonu, oni su čisto pravne prirode i obuhvataju glavne pretpostavke kažnjivosti koje su svojstvene svim kažnjivim djelima (Novoselec, 2004: 115).

ljava u čemu se sastoji zabranjeno ponašanje (Grozđanić, Škorić i Martinović, 2013: 96-99).

U teoriji se razlikuju shvatanja o odnosu bića krivičnog djela i zakonskog opisa djela. Tako, prema jednom shvatanju biće krivičnog djela treba razlikovati od “zakonskog opisa krivičnog djela”. Naime, zakonski opis djela mora da sadrži biće krivičnog djela, ali on može šire da obuhvata i druge elemente koji ne ulaze u obilježja bića (npr. objektivni uslov inkriminacije) (Jovašević, 2013: 12-16).

Prema drugom shvatanju, izraz “biće krivičnog djela” može se zamijeniti izrazom “zakonski opis krivičnog djela” (Zlatarić i Damaška, 1966: 35). To je, zapravo, zakonski pojam određenog krivičnog djela. Svako krivično djelo ima svoje posebne elemente po kojima se razlikuje od drugih krivičnih djela. Ti posebni elementi čine njegovu posebnu fizionomiju i specifičnost.

Biće krivičnog djela se stvara utvrđivanjem zajedničkih karakteristika koje se u životu pojavljuju kod istog djela u različitim oblicima pojavnog ispoljavanja (Petrović, Jovašević i Ferhatović, 2015: 87-89). Uopštavanjem tih karakteristika dobijaju se elementi, a njihovim sažimanjem i povezivanjem dobija se biće određenog krivičnog djela (Živanović, 1930: 94-99). Biće krivičnog djela izražava u čemu se sastoji zabranjeno ponašanje, šta je sadržina “neprava” krivičnog djela. Ono sadrži sve ono što je tipično za neko krivično djelo (Novoselec, 2004: 124-126).

Postoje dvije vrste posebnih elemenata bića krivičnog djela: a) obavezni posebni elementi – radnja, posljedica, subjekt i objekt krivičnog djela i b) mogući posebni elementi – način, sredstvo, vrijeme i mjesto izvršenja, lični odnosi i okolnosti učinioca, posebna namjera, objektivni uslov inkriminacije.

Kod nekih krivičnih djela kao posebno (dopunsko) obilježje zakon predviđa nastupanje posebne okolnosti koja ne ulazi u sastav posljedice tog djela, ali je uslov neophodan za samo postojanje takvog krivičnog djela (Lazarević, 2005: 36). To je objektivni uslov inkriminacije (zakonodavni motiv kažnjavanja ili objektivni uslov za postojanje krivičnog djela) koji se nalazi van bića krivičnog djela i predstavlja dodatni uslov za postojanje krivičnog djela i kažnjavanje njegovog učinioca.

Budući da nije element bića djela, ovaj uslov ne mora da bude obuhvaćen umišljajem učinioca, niti je potrebna uzročna veza između preduzete radnje izvršenja i ovog uslova. Pored toga, zakon u pojedinim slučajevima za postojanje krivičnog djela traži i lične uslove isključenja kažnjivosti. I to nisu elementi bića krivičnog djela, već dodatne okolnosti koje utiču na kažnjavanje, odnosno nekažnjavanje određenih lica (Grozđanić, Škorić i Martinović, 2013: 96-99). Drugi autori ove dodatne okolnosti neophodne za postojanje krivičnog djela nazivaju “posebne pretpostavke kažnjivosti” (Novoselec, 2004: 117-118).

Sva obilježja bića krivičnog djela mogu da se podijele na: a) deskriptivna (opisna) – koja se mogu razumjeti čulnim opažanjem na osnovu iskustva i b) normativna – koja se odnose na neki pravni pojam (Mrvić Petrović, 2005: 72). Prema jednom drugom shvatanju prisutnom u pravnoj teoriji, razlikuju se: a) objektivni (spoljni) elementi bića krivičnog djela – predmet radnje, posljedica, sredstvo, način, mjesto i vrijeme izvršenja, lično svojstvo, odnos ili okolnost učinioca i b) subjektivni (unutrašnji) elementi bića krivičnog djela – umišljaj, nehat, namjera i pobuda.

Odnos između opštih i posebnih elemenata krivičnog djela je sličan odnosu između opšteg i konkretnog. Opšti elementi se konkretizuju kroz posebne. Tako se djelo kao opšti elemenat konkretizuje kroz tačno određenu radnju (djelatnost, vrijeme, mjesto, način i sredstvo) i posljedicu (povredu ili ugrožavanje). I ta konkretizacija radnje i posljedice čini posebnost jednog krivičnog djela i odvaja ga od drugog njemu sličnog djela. I drugi opšti elementi pojma krivičnog djela se mogu konkretizovati na različite načine. Utvrđivanje bića krivičnog djela od strane suda u konkretnom slučaju predstavlja njegovu pravnu kvalifikaciju, odnosno to je podvođenje životnog slučaja (krivične stvari – *causa criminalis*) pod odgovarajuću zakonsku normu sadržanu u krivičnom zakonu.

Pored osnovnih elemenata kojima se određuje fizionomija i sadržina osnovnog oblika krivičnog djela, postoje i dopunski elementi koji utiču na postojanje težeg ili lakšeg oblika. U dopunske elemente spadaju: a) kvalifikatorne okolnosti – koje djelo čine težim i b) privilegujuće okolnosti – koje djelo čine lakšim.

USLOVI KAŽNJIVOSTI KRIVIČNOG DJELA

Od bića krivičnog djela treba razlikovati objektivni uslov inkriminacije (zakonodavni motiv kažnjavanja) koji ne ulazi u njegov sastav, ali mora biti ispunjen u svakom konkretnom slučaju da bi uopšte i došlo do kažnjavanja učinioca za to djelo. Dakle, kod pojedinih krivičnih djela se, kao njihovo posebno obilježje (van bića krivičnog djela), javljaju okolnosti koje ne ulaze u pojam posljedice djela, ali je njihovo postojanje neophodan uslov za postojanje tog krivičnog djela (Lazarević, Vučković i Vučković, 2004: 34). To su određeni dodatni uslovi koji su nužni za kažnjivost učinioca, nezavisno od toga da li su ispunjena obilježja njegovog bića.

O značaju i prirodi uslova kažnjivosti u pravnoj teoriji se razlikuju dva shvatanja: a) kada se određeni uslovi kažnjivosti (Živanović, 1935: 305) ili sama kažnjivost (Bačić, 1985: 138-139) smatraju samostalnim obilježjem opšteg pojma krivičnog djela i b) kada određeni uslovi kažnjivosti nemaju svojstvo obilježja opšteg pojma krivičnog djela, već ulaze u sastav određenosti

djela u zakonu. Ovo shvatanje opravdavaju sljedeći razlozi: a) ako određeni uslov kažnjivosti nije ostvaren, tada ni zakonom propisano ponašanje ne predstavlja krivično djelo i b) kao dodatni, dopunski uslovi oni se ne javljaju kod svih krivičnih djela, već samo kod nekih, pa tada ulaze u sastav posebnog bića (zakonskog opisa) upravo tog djela (Tomić, 2007: 95). Postoje dvije vrste uslova kažnjivosti. To su: a) objektivni uslovi kažnjivosti (ili objektivni uslovi inkriminacije) i b) lični osnovi isključenja kažnjivosti.

Objektivni uslovi kažnjivosti su okolnosti koje su predviđene u pojedinim zakonskim odredbama kojima su propisana obilježja određenih krivičnih djela kao uslov za njihovo postojanje (*ratio legis*). Te okolnosti se nalaze u zakonskom opisu pojedinog krivičnog djela i bez njih toga djela uopšte nema. No, one se nalaze van bića tog krivičnog djela i predstavljaju samo dodatne ili dopunske uslove za njihovo postojanje. Objektivni uslovi kažnjivosti su materijalne pretpostavke kažnjivosti koje ne pripadaju ni protivpravnosti, ni krivičnoj odgovornosti. Iako su dijelovi zakonskog opisa krivičnog djela, oni ne ulaze u sastav njegovog bića.

Razlikuju se dvije vrste uslova kažnjivosti (Novoselec, 2004: 266-267). To su:

- a) pravi objektivni uslovi kažnjivosti – ne utiču na postojanje, ni na težinu neprava, ali im je jedina uloga da suze kažnjivost i olakšavaju položaj građana kao adresata krivičnopravnih normi. Radi se o slučajevima u kojima neko ponašanje samo po sebi, tj. i bez objektivnog uslova kažnjivosti, zaslužuje da bude kažnjeno u granicama zakonom propisane kazne, pa pojava ovog uslova kažnjivosti ne dodaje ništa već postojećoj kriminalnoj količini (nepravu), ali se iz određenih kriminalno-političkih razloga kažnjavanje propisuje samo ako je ispunjen objektivni uslov kažnjivosti. Ovi uslovi su u potpunosti u skladu sa načelom krivične odgovornosti i
- b) nepravi objektivni uslovi kažnjivosti – utiču na postojanje ili težinu neprava i na taj način utemeljuju kažnjivost. Kada ovih uslova ne bi bilo, ni samo učinjeno djelo ne bi bilo kažnjivo ili ne bi bilo kažnjivo u granicama koje predviđa krivični zakon.

Za postojanje krivičnog djela koje u svom sastavu ima objektivne uslove kažnjivosti ne traži se utvrđivanje uzročnosti između postupanja učinioca i ispunjenja ovih okolnosti kao uslova za postojanje tog djela. U takvom slučaju postoji konkretno krivično djelo samo ako nastupe okolnosti koje sa radnjom učinioca ne stoje u neposrednoj vezi. Nastupanje tih okolnosti i ne zavisi od učinioca. Budući da se nalaze van bića djela, te okolnosti ne moraju da budu obuhvaćene sviješću učinioca, što znači da se u odnosu na njih na strani učinioca ne traži postojanje umišljaja ili nehata.

U pravnoj teoriji postoji spor oko pravne prirode objektivnih uslova kažnjivosti, odnosno da li je to materijalnopravni ili procesnopravni institut, te kakav je odnos ovih uslova prema krivičnoj odgovornosti. Ipak preovladava shvatanje da se propisivanjem objektivnih uslova kažnjivosti sužava zona kažnjivosti (pa se tako određeno ljudsko ponašanje kvalifikuje kao krivično djelo ili kao prekršaj, npr. kod poreskih delikata). Posebno se ističe da ovi uslovi imaju garantivnu funkciju u slučajevima kada postoji opasnost da zakonodavac propisivanjem objektivnih uslova kažnjivosti izigra načelo krivične odgovornosti i tako uspostavi objektivnu odgovornost za izvršeno krivično djelo (Mrvić Petrović, 2005: 74).

Objektivni uslovi kažnjivosti, znači, predstavljaju zakonom propisane uslove pod kojima se zakonom kažnjava lice za konkretno krivično djelo čija je ostala obilježja ostvario svojim činjenjem ili nečinjenjem. Postoje tri vrste ovih uslova. To su: a) djelovanje trećeg lica koje je uslijedilo pod uticajem učinioca krivičnog djela (npr. krivično djelo navođenje na samoubistvo i pomaganje u samoubistvu iz člana 129. KZRS), b) kao pravna pretpostavka za postojanje krivičnog djela (krivično djelo neprijavljivanja krivičnog djela ili učinioca iz člana 332. KZRS) i c) kao uslov koji se ispoljava kao dodatna posljedica djela (krivično djelo učestvovanja u tuči iz člana 135. KZRS).

To znači da je stvarna zabluda učinioca u pogledu postojanja objektivnih uslova kažnjivosti bez značaja za postojanje njegove krivične odgovornosti. Smisao postojanja ovih okolnosti kao elementa krivičnog djela jeste da se ograniči i suzi, ali istovremeno i precizira kriminalna zona kod nekih krivičnih djela, odnosno da se njihovo kažnjavanje svede samo na one slučajeve u kojima takva inkriminacija ima opravdanja (tako nema krivičnog djela učestvovanja u tuči iz člana 135. KZRS ako neko lice nije lišeno života ili mu nije nanijeta teška tjelesna povreda).

Lični osnovi isključenja kažnjivosti (Jovašević, 2018: 66-69) su okolnosti koje takođe ne ulaze u obilježje bića određenog krivičnog djela. To su posebne okolnosti koje utiču na kažnjivost, odnosno nekažnjivost određenih lica. I te okolnosti su obuhvaćene zakonskim opisom krivičnog djela (i ulaze u biće krivičnog djela u širem smislu), ali je bez značaja da li je učinilac svjestan njihovog postojanja. Ove okolnosti isključuju kažnjavanje samo određenog lica u odnosu na koga one i postoje. Njihovo postojanje je od značaja kod određenih krivičnih djela gdje je zakonodavac propisao da se za njih određena lica neće kazniti iako su ostvarila sva zakonom propisana obilježja bića. Kod takvih krivičnih djela su određena lica objektivno svojom radnjom izvršila takvo djelo, ali se zbog postojanja ovih okolnosti oni ne smatraju njihovim učiniocima, pa neće ni biti kažnjeni. To je slučaj kod krivičnih djela protiv pravosuđa: 1) neprijavljivanje pripremanja krivičnog djela – član 331. KZ, 2) neprijavljivanje krivičnog djela ili učinioca – član 332. KZRS i 3) pomoć učiniocu poslije

izvršenog krivičnog djela – član 333. KZRS (Kokolj i Jovašević, 2011: 399), gdje je propisano da “nema krivičnog djela” ako je učinilac: bračni drug, lice sa kojim živi u trajnoj vanbračnoj zajednici, srodnik po krvi u pravoj liniji, brat ili sestra, usvojilac ili usvojenik, kao i bračni drug nekog od navedenih lica, odnosno lice sa kojim neko od njih živi u trajnoj vanbračnoj zajednici (odnosno branilac i vjerski ispovjednik za krivično djelo iz člana 332. KZRS).

MATERIJALNI ELEMENTI KRIVIČNOG DJELA

Iz zakonske definicije krivičnog djela proizilazi da njegov materijalni elemenat čine: a) djelo čovjeka i b) društvena opasnost. U okviru djela čovjeka razlikuju se tri elementa. To su: a) radnja krivičnog djela, b) posljedica i c) uzročni odnos između preduzete radnje i ostvarene posljedice.

Ukoliko posljedica usljed preduzete radnje izvršenja ne nastupi, tada nema krivičnog djela u svršenom obliku, već postoji pokušaj krivičnog djela (nedovršeno ili nepotpuno krivično djelo).

Uz radnju i posljedicu od posebnog značaja su i: a) mjesto, b) vrijeme i c) način izvršenja krivičnog djela (Jovašević, Mitrović i Ikanović, 2018: 30-36).

RADNJA KRIVIČNOG DJELA

Pojam i karakteristike radnje

Osnovni elemenat bez koga uopšte i nema krivičnog djela kao pojave u spoljnom svijetu jeste radnja nekog lica (učinioca) kojom se ulazi u kažnjivu zonu. To je zakonom određeno ponašanje kojim se ostvaruju obilježja bića krivičnog djela (Petrović i Jovašević, 2005: 115).

O pojmu i karakteristikama radnje krivičnog djela u pravnoj teoriji se razlikuje više shvatanja (Grozđanić, Škorić i Martinović, 2013: 83-87). Objektivno-subjektivno (naturalističko ili kauzalno) shvatanje nastalo je pod uticajem pozitivističke filozofije krajem 19. vijeka. Prema ovom shvatanju, radnja krivičnog djela je svjesno i voljno ponašanje čovjeka kojim se ostvaruje krivično djelo. Pod radnjom se, u smislu ovog shvatanja (F. List), smatra svako voljno ponašanje čovjeka koje dovodi do promjene u spoljnom svijetu.

Radnja se sagledava isključivo kao kauzalni faktor unutar kauzalnog procesa. Ona je kauzalno djelotvoran ljudski pokret iza kojeg stoji volja kao njegov uzrok. Ponašanje koje nije svjesno, ni voljno, koje je prouzrokovano fiziološkim procesom (kijanjem ili snom), refleksnim ili instinktivnim pokretom ili spoljnom silom (okliznućem) ili ponašanje u besvjesnom stanju –nema karakter radnje u krivičnompravnom smislu. Ali, to ponašanje mora da bude manifestovano u spoljnom svijetu. Tako psihički procesi: misli, želje, odluka i namjera da se krivično djelo izvrši, nemaju karakter radnje u krivičnompravnom

smislu, sve dok ne budu materijalizovani, ispoljeni u spoljnom svijetu. Ovo shvatanje je široko prihvaćeno jer omogućava da se iz pojma radnje isključe ponašanja koja su preduzeta bez svijesti i volje učinioca, odnosno za njeno postojanje su nebitni normativni ili vrijednosni sudovi koji su vezani za protivpravnost ili krivicu (Tomić, 2007: 29).

Prema objektivnom shvatanju (T. Živanović), radnja krivičnog djela je preduzimanje tjelesnog pokreta ili propuštanje tjelesnog pokreta bez obzira na to da li je ostvareno sa sviješću i voljom ili bez nje. Sljedeće je finalističko (ciljno) shvatanje (Velzel), prema kome je radnja krivičnog djela ciljna djelatnost, djelatnost preduzeta u cilju ostvarenja posljedice koja je krivičnopravnim propisima zabranjena, tj. kao finalno djelovanje. Za krivično pravo može biti od značaja samo "ciljna" radnja. Prema ovom shvatanju, radnju čine dvije faze. To su: a) misaona – koja obuhvata postavljanje cilja, izbor sredstava i razmatranje mogućih posljedica i b) realna – u kojoj se pristupa realizaciji postavljene cilja u spoljnom svijetu.

Socijalno shvatanje (Vajgend) pod radnjom krivičnog djela podrazumijeva socijalno značajno ljudsko ponašanje koje predstavlja njegov odgovor na zahtjeve koje pred njega postavlja društvena (socijalna) situacija. Ovdje je važna normativna ocjena i vrednovanje njenog odnosa prema spoljnom svijetu i društvenoj stvarnosti. To je, dakle, čovjekov postupak sa rezultatom u socijalnoj stvarnosti, a njena društvena relevantnost se ogleda u tome da se čovjekov postupak odražava u određenoj sredini jer se tim postupkom zadire u fizičke i društvene tokove, u objektivnu društvenu stvarnost. Znači da je radnja društveno relevantno ljudsko ponašanje koje podrazumijeva svaki čovjekov odgovor na zahtjeve koje mu nameće društvena situacija. To ukazuje istovremeno na socijalne dimenzije i socijalni smisao čovjekovog postupanja (Tomić, 2007: 31).

Personalno shvatanje (Roksin) smatra da je radnja krivičnog djela ponašanje koje čovjek može kontrolisati i koje je manifestovano u spoljnom svijetu. Dakle, radnjom se smatra sve što se može pripisati čovjeku kao "duševno-duhovnom" središtu djelovanja ili to je postupak koji podliježe nadzoru ličnosti učinioca, ukoliko je on izraz njegove ličnosti.

Konačno, postoji socijalno-personalno shvatanje prema kome je radnja krivičnog djela društveno relevantno ispoljavanje, ostvarivanje volje.⁵

⁵ U odnosu na prva tri klasična shvatanja pojma radnje, posljednja tri shvatanja su novijeg datuma i nemaju širu zastupljenost u pravnoj teoriji (Novoselec, 2004: 122-124; Grozdanić, Škorić i Martinović, 2013: 84-87; Tomić, 2004: 29-32).

Vrste radnje

Radnja je osnovni elemenat bez koga ne može biti ostvareno krivično djelo. U teoriji se mogu naći i takva shvatanja prema kojima postoje krivična djela bez ispoljavanja ponašanja. To su krivična djela stava (npr. utaja, gdje radnja nije vidljiva jer se ne sastoji u tjelesnom pokretu). Međutim, i ovdje postoji ponašanje koje je izraženo u stavu učinioa prema utajenoj stvari, a to je njegov odnos prema stvari kao svojoj (Pavišić, Grozdanić i Veić, 2007: 101-105).

Radnja krivičnog djela se može izvršiti na dva načina (član 18. KZ): a) činjenjem i b) nečinjenjem (Radovanović, 1975: 72-73). Činjenje je svjesno i voljno preduzimanje tjelesnog pokreta (aktivna, pozitivna radnja), dok je nečinjenje propuštanje da se preduzme određeno činjenje, dakle, propuštanje tjelesnog pokreta (pasivna, negativna radnja). Nečinjenjem može biti učinjeno krivično djelo koje je zakonom određeno kao činjenje ako je učinilac propuštanjem dužnog činjenja ostvario zakonska obilježja tog krivičnog djela.

Nečinjenje kao način izvršenja krivičnog djela je predviđeno i u drugim krivičnim zakonima: u članu 15. Krivičnog zakonika Grčke – ako zakon zahtijeva izvjesnu posljedicu za postojanje krivičnog djela (Lolis i Mangakis, 1973: 42), pa se neuspjeh pri sprečavanju ove posljedice tretira kao njen aktivni uzrok jer je učinilac imao posebnu obavezu da je spriječi; u članu 2. Krivičnog zakonika Austrije – ako za prouzrokovanje posljedice zakon zaprećuje kaznom svakome ko propusti da je otkloni i ako je na to obavezan pravnim poretom (Foregger i Serini, 1989: 2); u članu 13. Krivičnog zakonika SR Njemačke – ko propusti da otkloni posljedicu koja pripada biću krivičnog djela, a po zakonu je bio dužan da je spriječi; u članu 11. španskog Krivičnog zakonika ako postoji zakonska obaveza na činjenje ili kada je učinilac svojim prethodnim činjenjem ili nečinjenjem doveo u opasnost pravom zaštićeno dobro.

Najčešće se radnja ostvaruje pokretima tijela i udova (pokretima ruku i nogu), ali se može ostvariti i izgovaranjem riječi (kod verbalnih delikata) ili drugim ponašanjem (simbolima, gestovima, mimikom, konkludentnom radnjom). Radnja se može sastojati iz jednog pokreta, iz jedne djelatnosti ili iz više povezanih djelatnosti. To znači da radnja može biti: a) prosta i b) složena.

S obzirom na način preduzimanja radnje, razlikuju se: a) krivična djela činjenja (komisivna krivična djela) – kod kojih se radnja izvršenja sastoji u preduzimanju svjesnih i voljnih tjelesnih pokreta i b) krivična djela nečinjenja (omisivna krivična djela) – kod kojih se radnja izvršenja sastoji u svjesnom i voljnom propuštanju tjelesnog pokreta, odnosno propuštanju da se izvrši obaveza, usljed čega nastupa posljedica krivičnog djela, ili u preduzimanju druge djelatnosti koja je suprotna onoj koja se nalaže imperativnom normom.

Nečinjenje može da bude radnja izvršenja krivičnog djela samo u slučaju kada postoji dužnost, odnosno obaveza na činjenje takvog lica, čijim se

propuštanjem ostvaruju obilježja bića krivičnog djela predviđenog u zakonu. Nečinjenje kao radnja krivičnog djela ne znači uopšte pasivno držanje, već strogo određeni propust očekivanog aktivnog ponašanja, pa ono postoji samo ako je u odnosu na propuštenu radnju postojala obaveza da se ona preduzme (Grozđanić, Škorić i Martinović, 2013: 87-95).

Obaveza na činjenje može da proizađe iz sljedećih osnova. To su: (a) iz pravnog propisa (zakona ili podzakonskog propisa iz oblasti krivičnog ili druge grane prava), (b) iz pravnog posla (ugovora), (c) iz radnog odnosa, (d) iz normi ponašanja koje su prihvaćene u vršenju nekih profesionalnih djelatnosti (npr. ljekarski kodeks) (Lazarević, 2005: 39-40), (e) iz prethodnog činjenja kojim je stvorena opasnost za druga lica u kom slučaju postoji obaveza naknadnog preduzimanja radnje s ciljem da se ta opasnost otkloni i (f) iz odnosa povjerenja (u lovu, alpinizmu, planinarenju, splavarenju gdje se na osnovu obostranog povjerenja između više lica uspostavlja odnos na osnovu koga se očekuje pomoć drugog lica u određenoj visokorizičnoj djelatnosti).

Krivična djela nečinjenja se dijele na:

- (1) prava (čista) krivična djela nečinjenja – koja se mogu izvršiti samo radnjom nečinjenja, neizvršenjem određene obaveze koja je sadržana u naredjućoj (zapovjednoj, imperativnoj) normi da se preduzme određena djelatnost. Kod ovih se djela postupa suprotno zapovjednoj, imperativnoj normi, pa se ona ostvaruju samim neizvršenjem dužnosti koju nalaže zakon, odnosno u neizvršavanju postavljenih dužnosti bez obzira na posljedicu, tj. bez obzira na to da li je izvršenjem dužnosti posljedica mogla biti spriječena. Stoga ova djela imaju karakter formalnih krivičnih djela. Kod ovih djela je inkriminisana sama povreda dužnosti, pa je djelo dovršeno i kažnjava se za samo nepreduzimanje dužne radnje. Od učinioca se ne traži da mora otkloniti posljedicu, već je dovoljno da on nije preduzeo sve što je bilo u njegovoj moći, čime je pokazao nedostatak solidarnosti sa drugima (Tomić, 2007: 37-38) i
- (2) neprava (nečista) krivična djela nečinjenja – koja se redovno vrše činjenjem, ali mogu da se izvrše i nečinjenjem. Ova se djela još nazivaju i krivična djela činjenja – nečinjenjem (*delictum commissivum per omissionem*). Ova djela proizilaze iz obaveze učinioca da otkloni posljedicu od zaštićenog dobra (jer je ta obaveza garant nepovredivosti zaštićenog dobra). Za ova djela ne odgovara svako lice, već samo ono lice (garant) koje je pravno obavezno da spriječi nastupanje posljedice, dakle lice koje garantuje da posljedica djela neće nastupiti. Stoga se ovdje radi o djelu koje može izvršiti samo određeno lice u svojstvu garanta (*delicta propria*). Kako obaveza na činjenje ima karakter garantne obaveze, ta djela se sastoje u kršenju dužnosti da se spriječi nastupanje posljedice.

Nastupanje posljedice je zato elemenat zakonskog bića ovih krivičnih djela (materijalna krivična djela) (Mrvić Petrović, 2005: 64).

Neprava krivična djela nečinjenja se dijele u dvije grupe. To su: (a) zakonski regulisana djela – djela koja imaju svoje zakonske opise kod kojih zakon precizno određuje radnju, tj. u čemu se sastoji nečinjenje, šta je garantna obaveza, ko je izvršilac djela i sl., pri čemu je određena i sama posljedica tog djela (npr. izazivanje opšte opasnosti) i (b) zakonski neregulisana djela – djela kod kojih zakon uopšte ne spominje nečinjenje kao radnju, pa se smatra da ova djela i nemaju vlastito zakonsko biće. Zakonski opis djela obuhvata samo činjenje, ali se ona mogu učiniti i nečinjenjem (npr. ubistvo) (Tomić, 2007: 39-41).

Prema doprinosu u procesu nastajanja posljedice krivičnog djela, radnja može da bude: a) radnja izvršenja, b) radnja podstrekavanja i c) radnja pomaganja. Radnja izvršenja jeste djelatnost kojom se ostvaruje krivično djelo prouzrokovanjem posljedice. Ona je elemenat bića krivičnog djela i sadržana je u zakonskom opisu krivičnog djela.⁶ Lice koje ostvaruje radnju izvršenja naziva se izvršiocem krivičnog djela. U ostvarenju radnje izvršenja može učestvovati i više lica (saizvršioći). Kod pojedinih krivičnih djela za postojanje radnje izvršenja je potrebno da je ona preduzeta na određenom mjestu, u određeno vrijeme, određenim sredstvom ili određenim načinom, pa u odsustvu ovih elemenata nema ni krivičnog djela. Radnje podstrekavanja i pomaganja su saučesničke radnje kojima se neposredno i direktno ne ostvaruje posljedica krivičnog djela, ali se njihovim preduzimanjem doprinosi na određeni način njenom ostvarenju.

Najzad, radnja izvršenja krivičnog djela može da bude određena: a) kumulativno i b) alternativno. Kod kumulativnog određivanja radnje, za postojanje krivičnog djela potrebno je da sve djelatnosti sadržane u opisu djela budu ostvarene, jer sve one zajedno čine jednu radnju izvršenja (dvoaktna ili višeaktna radnja). Kada zakonodavac predviđa više radnji alternativno, krivično djelo postoji ako je bilo koja od više predviđenih djelatnosti ostvarena jer svaka od njih uzeta samostalno čini radnju izvršenja.

Utvrđivanje radnje izvršenja u krivičnom postupku ima značaj: a) za pravnu kvalifikaciju krivičnog djela, b) za određivanje mjesta i vremena izvršenja krivičnog djela i c) za određivanje pokušaja krivičnog djela.

⁶ Kod nekih krivičnih djela radnja je određena kao "bavljenje" određenom djelatnošću. Kod njih, dakle, postoji više radnji izvršenja, koje mogu, ali ne moraju, biti vremenski i prostorno odvojene, s tim što moraju da predstavljaju iste djelatnosti (Tomić, 2007: 49).

POSljedica KRIVIČNOG DJELA

Pojam i karakteristike posljedice

Posljedica je rezultat čovjekovog ponašanja kojim se ostvaruje biće određenog krivičnog djela. To je proizvedena promjena ili stanje u spoljnom svijetu koje nastaje kao rezultat dejstva preduzete radnje izvršenja krivičnog djela. Ili, posljedica je negativna fizička, materijalna promjena na objektu radnje koja je prouzrokovana radnjom krivičnog djela. U pravnoj teoriji se mogu naći shvaćanja koja razlikuju pojam posljedice (Stojanović, 2000: 113): a) u užem i b) u širem smislu.

U užem smislu posljedica je negativna fizička, materijalna promjena na objektu napada i ona ima značaj kod utvrđivanja postojanja krivičnog djela i kod odmjeraivanja kazne. U širem smislu posljedica pogađa objekt zaštite i ima značaj prilikom procjene društveno opasnog ponašanja od strane zakonodavca, zavisno od toga da li će takvo ponašanje predvidjeti kao krivično djelo (Petrović, Jovašević i Ferhatović, 2015: 110-112).

Na objektu napada nastupaju određene promjene, pa on nije više u onom stanju, obliku ili onih karakteristika u kojima je bio prije preduzimanja radnje izvršenja krivičnog djela. Posljedica je uvijek uzročno-posljedično povezana sa radnjom krivičnog djela jer nastaje kao njen rezultat (Tomić, 2007: 53).

Posljedica krivičnog djela se može shvatiti dvojako: a) dinamički – kao promjena u spoljnom svijetu i b) statički – kao proizvedeno stanje u spoljnom svijetu. Ona može biti prouzrokovana na ljudima, životinjama i stvarima (Mrvić Petrović, 2005: 64). Nastupanjem posljedice čovjekova volja prelazi granice njegovog uma i tijela i ispoljava se u stvarnosti. Iako bez posljedice nema krivičnog djela, o njoj nema jedinstvenog shvaćanja u teoriji, pa se razlikuju: a) formalno shvaćanje – prema kome je posljedica povreda prava, jer se vršenjem krivičnog djela vrijeđa pravna norma koja predstavlja pravilo ponašanja, i b) realističko shvaćanje – prema kome je posljedica promjena u spoljnom svijetu, realna pojava koja je izazvana radnjom izvršenja (Radovanović, 1975: 76-78).

Domaća pravna teorija prihvata realističko shvaćanje pojma posljedice. Posljedica nastaje kao rezultat preduzete radnje izvršenja na objektu krivičnog djela. Ona pogađa pasivnog subjekta (fizičko ili pravno lice kome objekat krivičnog djela pripada ili u odnosu na koga ima određena prava). No, postoje i takva shvaćanja (List, Birkmajer i Liman) prema kojima se posljedica krivičnog djela mora čulno osjetiti (zapaziti čulima sluha, vida, mirisa, ukusa) (Živanović, 1910: 54), pa se tako razlikuju: a) formalna (djelatnosna) i b) materijalna (posljedična) krivična djela (Grozđanić, Škorić i Martinović, 2013: 99-101).

Formalna krivična djela nemaju posljedicu koja se manifestuje vidljivo u spoljnom svijetu, pa se smatra da takva djela i nemaju posljedicu, jer ona nije

sadržana u zakonskom opisu djela, te je kod njih inkriminisana sama radnja (npr. uvreda, ugrožavanje sigurnosti). Materijalna krivična djela imaju posljedicu koja se čulima može zapaziti, ona je sadržana u zakonskom opisu krivičnog djela i mora se u svakom konkretnom slučaju utvrditi. Takav je najveći broj krivičnih djela.

Vrste posljedice

Posljedica krivičnog djela se javlja u dva oblika. To su: a) povreda zaštićene vrijednosti – kao fizička, materijalna promjena na objektu radnje u negativnom smislu. Ona se javlja kod materijalnih djela jer ova posljedica predstavlja rezultat na objektu radnje koji je vremenski i prostorno odvojen od radnje. Povreda se javlja kao elemenat bića krivičnog djela; b) ugrožavanje zaštićene vrijednosti – gdje se krivičnopravna zaštita pomjera unaprijed, pa se kažnjava za samo opasno ponašanje, odnosno kažnjava se za prethodni stadijum opasne i štetne djelatnosti nezavisno od toga da li je takvo ponašanje i rezultiralo povredom zaštićene vrijednosti (Tomić, 2007: 56).

S obzirom na vrstu posljedice, razlikuju se: 1) krivična djela povrede i 2) krivična djela ugrožavanja, koja mogu da budu: a) krivična djela sa konkretnom opasnošću (prava, konkretna krivična djela ugrožavanja) i b) krivična djela sa apstraktnom opasnošću (neprava, apstraktna krivična djela ugrožavanja). Posljedica povrede se javlja u tri vida kao: a) uništenje, b) oštećenje i c) činjenje neupotrebljivom zaštićene vrijednosti.

Uništenje je potpuno i trajno razaranje supstance ili oblika objekta tako da on više ne može uopšte da se koristi za prvobitnu namjenu. Oštećenje je djelimično i kratkotrajno dovođenje objekta u stanje u kome ne može da se koristi za prvobitnu namjenu, ali se ta upotrebljivost može povratiti popravkom oštećenog dijela ili njegovom zamjenom novim dijelom. Oštećenje se može javiti u većem ili manjem obimu. Činjenje neupotrebljivim je onesposobljenje objekta da se koristi za prvobitnu namjenu bez povrede njegove supstance ili oblika.

Posljedica ugrožavanja (stvaranja opasnosti za pravno dobro) se javlja u dva vida. To su: a) konkretna i b) apstraktna opasnost (Jovašević, 2018: 76-78).

Pojam opasnosti se zasniva na pojmu mogućnosti. Prema objektivnom shvatanju (Herc), moguće je ono što se usljed preduzete radnje zaista i dogodilo. Prema tome, opasnost objektivno posmatrano i ne postoji, jer ako radnja nije prouzrokovala posljedicu, ona tada i nije opasna i štetna, a ako je posljedica nastupila takvom radnjom, onda se ona ne sastoji u opasnosti, već u povredi. Prema subjektivnom shvatanju (List, T. Živanović), mogućnost postoji ako je prema opštem iskustvu za očekivati da će nešto nastupiti usljed preduzete radnje. Stoga je opasnost stanje mogućnosti nastupanja štetne posljedice, odnosno mogućnost nastupanja povrede pravnog dobra (Radovanović, 1975: 77).

Konkretna opasnost (neposredna, bliska, stvarna opasnost) postoji ako je usljed preduzete radnje izvršenja opasnost stvarno nastupila po objektu, pa je mogućnost nastupanja njegove povrede bila tako velikog stepena da je postojala vjerovatnoća njenog nastupanja, ali do povrede ipak nije došlo usljed slučaja ili iz drugih razloga. Ta se posljedica u konkretnom slučaju u krivičnom postupku mora utvrditi izvođenjem dokaza jer ona predstavlja element bića ovog krivičnog djela.

Apstraktna opasnost (opšta, moguća opasnost) postoji kada usljed preduzete radnje izvršenja opasnost nije nastupila za objekt, ali je postojala mogućnost da nastupi. Dakle, apstraktna opasnost postoji kada posljedica nije bila vjerovatna, ali je bila moguća. Ta posljedica nije element bića krivičnog djela, već ona nužno proizilazi iz preduzete radnje izvršenja. Zato se njeno postojanje ne utvrđuje u konkretnom slučaju, jer se pretpostavlja da je ona nastupila samim momentom preduzimanja radnje izvršenja. Ona predstavlja zakonodavni motiv kažnjavanja, što znači da zakonodavac polazi od toga da određene radnje na tipičan način dovode do opasnosti po zaštićeno dobro, pa ih inkriminiše nastojeći da tako spriječi njihovo vršenje. To znači da se kod ovih djela krivičnopravna zaštita pomjera u vrlo rani stadijum. Stoga se smatra da krivična djela sa apstraktnom opasnošću predstavljaju djelatnosna krivična djela.

Posljedica krivičnog djela može se dalje podijeliti na sljedeće grupe. To su: a) glavna i sporedna i b) bliža i dalja posljedica. Glavna posljedica jeste posljedica na čije je prouzrokovanje upravo i usmjerena radnja izvršenja, a sporedna posljedica nastaje uzgredno uz glavnu posljedicu zbog povezanosti objekta napada ili njihovog bližeg odnosa. Bliža (prethodna) posljedica prethodi glavnoj posljedici kao nužan preduslov za njeno izvršenje, dok je dalja (naknadna) posljedica nužan rezultat glavne posljedice.

UZROČNOST IZMEĐU RADNJE I POSLJEDICE

Da bi se prouzrokovana posljedica u spoljnom svijetu kojom su ostvarena obilježja bića krivičnog djela predviđenog u zakonu mogla pripisati nekom licu u krivicu, ona mora biti rezultat njegove radnje (Selinšek, 2007: 111-115). Dakle, između preduzete radnje činjenja ili nečinjenja nekog lica i nastupjele promjene ili stanja u spoljnom svijetu mora da postoji uzročno-posljedična (kauzalna) veza (Petrović i Jovašević, 2005: 142-144). Utvrđivanje uzročnosti u krivičnom postupku predstavlja faktičko pitanje koje sud rješava kako bi određeno lice odgovaralo samo za promjene u spoljnom svijetu koje su njegovo djelo, a ne i za one promjene koje se slučajno nadovezuju na njegovu radnju (Novoselec, 2004: 148-157). To znači: da bi se učiniocu moglo staviti na teret prouzrokovanje zabranjene posljedice, potrebno je utvrditi da li je određena radnja tog lica proizvela određenu posljedicu (Novoselec, 2004: 148-157).

Problem uzročnosti (Grozđanić, Škorić i Martinović, 2013: 104-109) se ne javlja kod formalnih krivičnih djela (već samo kod materijalnih djela koja se smatraju dovršenim tek kada usljed preduzete radnje nastupi posljedica koja je sadržana u njihovom zakonskom opisu) ili kod djela kod kojih je pokušaj izjednačen sa svršenim krivičnim djelom ili, pak, kod djela sa apstraktnom opasnošću kao posljedicom. Po pravilu, utvrđivanje uzročnosti ne predstavlja problem, sem u slučajevima kada se uzročna veza komplikuje budući da posljedica ne nastaje odmah i neposredno poslije preduzete radnje izvršenja, već poslije kraćeg ili dužeg vremena, u kom periodu se može pojaviti i dejstvo drugih uslova ili uzroka koji utiču na tok, obim i intenzitet posljedice prethodno preduzete radnje.⁷

U krivičnom pravu se ne utvrđuje šta je sve uzrok nastupjele posljedice, već samo da li se radnja određenog lica može smatrati uzrokom posljedice.⁸ Uzročna veza postoji kada je lice svojim činjenjem ili nečinjenjem izazvalo promjenu u spoljnom svijetu i tako pokrenulo uzročni lanac usljed koga je došlo do nastupanja zabranjene posljedice. To je činjenično pitanje koje se rješava na osnovu prirodnih zakona i iskustva, jer takva veza znači neposredni vremenski slijed (sukcesiju) između djelovanja volje i nastupjele posljedice (Mrvić Petrović, 2005: 67).

Uzročnost između preduzete radnje i nastupjele posljedice se određuje primjenom sljedećih pravila (Sržentić, Stajić i Lazarević, 1978: 327):

- a) u prouzrokovanju posljedice učestvuju različiti uslovi koji mogu da budu neposredni i posredni uslovi, gdje neposredni uslovi spadaju u uzroke, a od posrednih uslova samo oni koji imaju pretežniji značaj za nastupanje posljedice,
- b) među neposrednim uslovima potrebno je utvrditi postojanje ljudske radnje. Ako se radnja nekog lica nalazi među tim uslovima, onda se ona smatra uzrokom posljedice, pa čak i kada nema pretežniji značaj od drugih uslova, bez obzira na to da li su oni djelovali istovremeno ili su nastupili kasnije. Ako je posljedica nastupila zbog naknadne radnje trećeg lica, onda to ne utiče na prvobitni uzročni odnos, sem u slučaju kada se tom drugom radnjom presiječe uzročni lanac koji je nastao dejstvom prvobitne radnje;
- c) uzročnost je objektivna veza između radnje i posljedice, pa se ona posmatra odvojeno od krivične odgovornosti učinioca. Prema tome, ljud-

⁷ Uzročna veza između kriminalne radnje i posljedice se komplikuje usljed uticaja dejstva koji dolazi od strane drugog čovjeka, prirodnih sila ili objektivnih društvenih okolnosti.

⁸ Uzročna veza između radnje okrivljenog i nastale posljedice smrti oštećene nije prekinuta time što oštećenoj, poslije zadobijanja smrtonosne povrede, nije pružena adekvatna ljekarska pomoć (presuda Vrhovnog suda Republike Srpske, Kž. 97/2002 od 22. jula 2002. godine).

ska radnja je uzrok posljedice uvijek kada se nalazi među neposrednim uslovima posljedice, kao i onda kada se nalazi među posrednim uslovima, bez obzira na to što nema dominantno dejstvo i što postoje naknadne radnje koje dopunjuju njeno dejstvo, sem ukoliko naknadnim radnjama nije presječen njen lanac uzročnosti i time odstranjeno njeno dejstvo na finalnu posljedicu.

Ocjena o tome da li je određena radnja uzrok nastanka posljedice krivičnog djela mora biti donijeta na osnovu procjene konkretnih objektivnih uslova svakog krivičnog djela logičkim zaključivanjem (Radovanović, 1975: 83-84).

DRUŠTVENA OPASNOST

Prema zakonskom rješenju, krivično djelo je (društveno) opasno djelo koje povređuje ili ugrožava zaštićene vrijednosti, pa zbog svoje opasnosti i štetnosti njegovom učiniocu prijeti u zakonu propisana krivična sankcija. Stoga društvena opasnost predstavlja drugi opšti objektivni, materijalni elemenat opšteg pojma krivičnog djela po kome se upravo ova vrsta javnopravnog delikta razlikuje od drugih sličnih delikata (prekršaja). Postojanje društvene opasnosti je osnov i opravdanje za propisivanje krivičnih djela. Zato se često i ističe da je društvena opasnost zakonodavni motiv inkriminacije nekog ponašanja, tj. osnovni razlog zbog koga je ono uopšte i proglašeno za krivično djelo (Petrović i Jovašević, 2005: 149-150).

Dvije su funkcije društvene opasnosti (Radovanović, 1975: 86-89). Prilikom propisivanja određene ljudske radnje kao krivičnog djela, neophodno je: a) da se u cijelosti sagleda društvena stvarnost kako bi se mogao izvući zaključak o njenoj društvenoj opasnosti u odnosu na objekt krivičnopravne zaštite koji se tom inkriminacijom želi zaštititi i b) da se kritički sagleda i preispita koje su radnje propisane u zakonu kao krivično djelo u smislu granica važećeg krivičnog prava, odnosno da li postojeća ponašanja kao krivična djela treba da i dalje u zakonu ostanu kao kažnjiva djela ili više nisu opasna za društvo, pa ih treba dekriminalizovati (Tomić, 2007: 76).

Društveno opasno djelo je djelo kojim se povređuje ili ugrožava zaštićena vrijednost od većeg značaja. Društvena opasnost se ostvaruje prouzrokovanjem posljedice preduzetom radnjom u spoljnom svijetu. Ona je sadržana u efektima radnje i posljedice i predstavlja socijalnu sadržinu krivičnog djela. Praktično, kroz društvenu opasnost se ispoljava vrijednosna sadržina učinjenog krivičnog djela. To je materijalni elemenat krivičnog djela koji je oslonjen na realno ponašanje učinioca djela koji ukazuje na odnos između preduzete radnje i ostvarene posljedice (Vouin i Leaute, 1960: 30). Bez postojanja društvene opasnosti nema krivičnog djela. Ona se javlja kao osnovni kriterijum za propisivanje koja su ljudska ponašanja opasna i štetna te kao takva predviđaju

kao krivična djela (pa se ona naziva i zakonodavni motiv kažnjavanja), odnosno kao kriterijum za razgraničenje krivičnih djela od prekršaja.

U pravnoj teoriji nema jedinstvenog shvatanja o tome da li je društvena opasnost samostalni opšti elemenat krivičnog djela. Prema jednom shvatanju (List, Mezger), društvena opasnost i protivpravnost čine jedan jedinstveni opšti elemenat krivičnog djela, i to elemenat protivpravnosti. Društvena opasnost je tako materijalna sadržina protivpravnosti koja je dvojako shvaćena: a) u formalnom i b) u materijalnom smislu. U teoriji, ovo shvatanje zastupaju J. Tahović (1961: 114-115), M. Radovanović (1975: 105-108) i F. Bačić (1985: 188). Po drugom shvatanju (talijanska pozitivna škola), društvena opasnost je samostalan opšti elemenat krivičnog djela koji je usko povezan sa ostalim opštim elementima krivičnog djela. Ona je materijalni elemenat koji se ogleda u opasnosti i štetnosti po zaštićene vrijednosti, dok je protivpravnost formalni elemenat. Ovo shvatanje u teoriji zastupaju N. Srzentić, A. Stajić i Lj. Lazarević (1978: 158).

Društvena opasnost nije apstraktna kategorija koja je vječita i nepromjenljiva, već je realna društvena pojava koja je promjenljiva, zavisna od konkretnih uslova života određene društvene zajednice, pa je društveno opasno djelo samo ono djelo koje je opasno za određeno društvo u određenom vremenu. Pri tome, društveno opasno djelo treba razlikovati od "opasnog djela" jer u društvu postoje razna djela koja su opasna za bezbjednost ljudi i imovine i prema tome štetna, ali koja se ne smatraju društveno opasnim djelima jer su istovremeno i korisna, pa je društvena korist od vršenja tih djela daleko, čak nesrazmjerno veća od njihove opasnosti i štetnosti (Simonović, 1992: 120-134). Društvena opasnost se izražava upravo u tome da li djelo vrijeđa ili prijeti da uvrijedi interes vladajuće klase.

Društvena opasnost predstavlja materijalni supstrat protivpravnosti i određenosti djela u zakonu. Nije krivično djelo opasno za jedno društvo zato što je protivpravno, već je naprotiv protivpravno i određeno u zakonu zato što je društveno opasno i štetno za zaštićene vrijednosti (Lazarević, 2005: 22-23). Kao važna funkcija društvene opasnosti se ističe njena uloga u kritičnom preispitivanju onoga što je u krivičnom zakonu već propisano kao krivično djelo. Ona se sagledava kao osnovni kriterijum kojim bi se preispitale granice važećeg krivičnog prava u smislu da li postojeća ponašanja koja su propisana kao krivična djela treba da i dalje ostanu kažnjiva, zavisno od stepena njihove opasnosti i štetnosti za društvo i njegove zaštićene vrijednosti (Tomić, 2007: 76-77).

Nisu sva krivična djela podjednako društveno opasna, već su neka više, a druga manje opasna za određeno društvo u određenom vremenu. Čak ni isto krivično djelo nema istu društvenu opasnost u svim periodima razvitka druš-

tva. To ukazuje da je društvena opasnost promjenljiva, relativna kategorija koja se može stepenovati na bazi njenog intenziteta. Taj intenzitet zavisi od: a) značaja napadnutog dobra, b) jačine povrede ili ugrožavanja, c) načina, sredstva, vremena i mjesta izvršenja krivičnog djela i d) drugih okolnosti.

Kada zakonodavac vrši stepenovanje društvene opasnosti, polazi od procjene društvenog značaja dobra u sistemu drugih dobara i od apstraktne procjene mogućeg obima i prosječnog intenziteta posljedice, dok sud utvrđuje obim i intenzitet svakog krivičnog djela u konkretnom slučaju, tj. njegovu stvarnu društvenu opasnost. Stepenovanjem društvene opasnosti određuje se težina krivičnog djela. Ukoliko je djelo više društveno opasno, utoliko je teže (pa je zapriječeno težom kaznom) i obrnuto. Prema tome, intenzitet društvene opasnosti krivičnog djela dobija svoj izraz u težini kazne po vrsti i mjeri.

Razlikuju se dvije vrste društvene opasnosti. To su: a) opšta i b) posebna društvena opasnost.

Opšta društvena opasnost je opasnost koju ima jedno krivično djelo u odnosu na drugo krivično djelo. S obzirom na zaštićenu vrijednost i njen značaj, svako krivično djelo ima opštu opasnost i mjesto u sistemu krivičnih djela, pa prema opštoj društvenoj opasnosti zakonodavac propisuje vrstu i mjeru kazne za svako krivično djelo u posebnom dijelu KZRS. Nju određuje zakonodavac na osnovu apstraktne procjene značaja objekta zaštite i mogućeg obima i intenziteta posljedice.

Posebna društvena opasnost je opasnost koja postoji kod konkretnih oblika ispoljavanja jednog krivičnog djela. Tako isto djelo može u konkretnim ostvarenjima da ima različitu težinu. Posebnu društvenu opasnost utvrđuje sud u svakom konkretnom slučaju na bazi neposredno i stvarno prouzrokovane posljedice. Ona je od značaja za odmjeravanje kazne, a samo izuzetno i za postojanje krivičnog djela.

PROTIVPRAVNOST

Protivpravnost je protivnost normi koja je sadržana u bilo kom važećem (pozitivnom) pravnom propisu u državi. To znači da je ponašanje lica nedozvoljeno, suprotno normama pravnog poretka. Norma kojoj se krivično djelo suprotstavlja (protivi), ne mora biti, i često nije, sadržana u krivičnopravnom propisu, već u bilo kom propisu pozitivnog pravnog sistema države (Petrović, Jovašević i Ferhatović, 2015: 121-123). Po pravilu, te norme se nalaze u drugim granama prava i služe kao osnov za inkriminaciju krivičnih djela u zakonu. To znači da protivpravnost predstavlja pravni osnov za određivanje krivičnih djela.

Kroz protivpravnost društvo određuje svoj stav prema ponašanju pojedinca kojim on krši njegovu zapovijest, odnosno zabranu sadržanu u pravnom pro-

pisu, pa nema krivičnog djela koje nije protivpravno (Radovanović, 1975: 90-91). Protivpravnost se sastoji iz: a) pozitivnog elementa – da je ostvareno biće krivičnog djela i b) negativnog elementa – da nema nijednog razloga, osnova koji bi isključivao protivpravnost. Kako je pozitivni elemenat protivpravnosti utvrđen samom kvalifikacijom krivičnog djela, to se u praksi protivpravnost utvrđuje samo negativnim putem kada se javi neki od razloga koji bi isključivao njeno postojanje (Novoselec, 2004: 158-159).

Postoje i drugačija shvatanja protivpravnosti. Tako je Binding ukazao na razliku između norme i krivičnog propisa. Normama se naređuje ili zabranjuje određeno ponašanje, dok se krivičnim propisima predviđaju sankcije za povredu normi. Norme nisu sadržane u krivičnim propisima, već u propisima javnog prava, a proizilaze iz pravnih na kojoj se zasniva nepisano pravo. I upravo zbog te razlike, krivičnim djelom se ne povređuje krivični propis, već norma. Vršeci krivično djelo, učinilac ne vrijeđa krivični propis u kome je opisano djelo, jer on radi u saglasnosti sa tim propisom, već vrijeđa normu koja je izvan propisa. Dakle, učinilac djela postupi saglasno propisu, a ipak se kažnjava, što znači da se osnov za primjenu kazne ne nalazi u povredi propisa, već u povredi norme koja je izvan njega (Sržentić, Stajić i Lazarević, 1978: 175).

U pravnoj teoriji se smatra da je svako krivično djelo protivpravno i protivmoralno jer se njime vrijeđaju važeće norme vladajućeg morala. Pri tome se protivpravnost shvata u dvojakom obliku. To su: a) protivpravnost u formalnom smislu – radnja kojom se krši krivični propis i b) protivpravnost u materijalnom smislu – radnja kojom se povređuje ili ugrožava zaštićena vrijednost čijoj zaštiti služi krivični propis na način koji je opasan i štetan (Novoselec, 2004: 158-160).

Dakle, razlikuju se formalna i materijalna protivpravnost. Tako je po Listu formalno protivpravna ona radnja koja se pojavljuje kao prekršaj državne norme, odnosno kao prekršaj zapovijesti ili zabrane pravnog poretka, dok se materijalna protivpravnost pojavljuje kao društveno štetno i asocijalno ponašanje. Po Mezgeru, formalna protivpravnost označava zabranjenost djela, a materijalna protivpravnost – povredu ili izlaganje opasnosti određenih interesa društva. Prema T. Živanoviću, protivpravnost u formalnom smislu je protivnost izvjesnom pravnom propisu, odnosno normi, u obliku napada na izvjesno krivično dobro, a u materijalnom smislu, to je protivnost izvjesnom pravnom propisu, odnosno normi, u obliku napada na izvjesnu krivičnu individualnu ili kolektivnu potrebu postojanja društva, države (Jovašević, 2018: 89-91).

Protivpravnost se često dovodi u vezu sa društvenom opasnošću. Po pravilu, društveno opasno djelo je istovremeno i protivpravno, iako je moguće da jedno djelo bude društveno opasno, a da još nije protivpravno (kod nastajanja

novih društveno opasnih djela koja još nisu pravno zabranjena). I obrnuto, mogu postojati djela koja su protivpravna, ali koja nisu društveno opasna (kada jedno djelo koje je predviđeno u krivičnom zakonu kao protivpravno djelo, tokom vremena, zbog promijenjenih društvenih uslova, izgubi karakter društveno opasnog djela).

Da bi jedno protivpravno djelo bilo krivično djelo, potrebno je da: a) bude društveno opasno i b) bude predviđeno u zakonu kao krivično djelo. To znači da određenost ponašanja lica u zakonu kao krivičnog djela predstavlja i njegovu protivpravnost. Bez predviđenosti u zakonu nijedno djelo ne može da se smatra krivičnim djelom. Dok je protivpravnost – protivnost normi sadržanoj u bilo kom pravnom propisu, određenost djela u zakonu znači da krivično djelo može biti predviđeno samo zakonom, a ne nekim drugim podzakonskim propisom. U praksi se može desiti da bude izvršeno djelo koje je protivpravno, ali koje još nije određeno u zakonu kao krivično djelo. S druge strane, jedno djelo može biti predviđeno u zakonu kao krivično djelo, ali da u konkretnom slučaju nije protivpravno zbog postojanja nekog od osnova koji protivpravnost isključuje.

Protivpravnost kao opšti elemenat krivičnog djela (Jovašević, 2018: 73) ne ulazi u zakonski opis djela jer postoji pretpostavka da je svako krivično djelo protivpravno. Ali, kod pojedinih krivičnih djela u posebnom dijelu KZRS posebno je u opis krivičnog djela unesen elemenat protivpravnosti (neovlaštenost, protivzakonitost postupanja učinioca) kako bi se postavila razlika između ponašanja koja su inače dozvoljena, kada su na propisima zasnovana i preduzeta od strane zakonom ovlaštenih lica, od protivpravnih ponašanja, u smislu radnje krivičnog djela. Takođe, zakonodavac unosi protivpravnost u opis nekih krivičnih djela – da bi podvukao njihovu specifičnost po kojoj se razlikuju od sličnih krivičnih djela. Razlikovanje opisa krivičnih djela sa elementom protivpravnosti i bez njega ima značaj sa aspekta utvrđivanja krivične odgovornosti jer umišljaj učinioca krivičnog djela sa elementom protivpravnosti mora da obuhvati i svijest o toj protivpravnosti.

ODREĐENOST DJELA U ZAKONU

Da bi protivpravno i društveno opasno djelo bilo krivično djelo, ono mora da bude u zakonu određeno kao krivično djelo i za njega propisana krivična sankcija (član 17 KZRS). Zbog toga se određenost djela i krivične sankcije u zakonu (zakonski elemenat krivičnog djela) pojavljuje kao opšti formalni elemenat krivičnog djela koji proizilazi iz člana 2 KZRS prema kome se krivična djela i krivične sankcije propisuju samo zakonom. Ovaj elemenat predstavlja kriterijum za razgraničenje krivičnog djela od prekršaja i pomoću njega se

limitira krug ponašanja koja se mogu smatrati krivičnim djelom (Petrović, Jovašević i Ferhatović, 2015: 123-115).

Dakle, krivična djela se mogu propisati samo zakonom, pa je stoga krivično pravo zakonsko pravo. Ovaj elemenat ima svoj osnov u načelu zakonitosti (legaliteta) koji se izražava sentencom *nullum crimen nula poena sine lege*. Predviđenost u zakonu radnje, odnosno ljudskog ponašanja kao krivičnog djela, znači ostvarenje bitnih elemenata zakonskog opisa određenog krivičnog djela. Otuda se ovaj elemenat vezuje za pojam bića krivičnog djela i za uslove kažnjivosti (Radovanović, 1975: 90-91).

Određenost djela u zakonu ima dvojaki značaj. To su:

- a) politički značaj – koji osigurava slobode i prava čovjeka i tako predstavlja garanciju njegove zaštite od arbitrarnosti, samovolje i zloupotreba organa krivičnog pravosuđa u pogledu krivičnog gonjenja i kažnjavanja, što ukazuje na zaštitnu ili garantivnu funkciju krivičnog prava. Na ovaj način se obezbjeđuje i jednakost građana pred zakonom i
- b) pravni značaj – koji određuje da se krivična djela i krivične sankcije za njihove učinioce mogu propisivati samo zakonom, a ne i podzakonskim aktima, običajnim pravom, sudskom praksom ili analogijom.

U pravnoj teoriji ima i takvih shvatanja koja smatraju da je kažnjivost poseban elemenat krivičnog djela. Po ovoj karakteristici se krivično djelo razlikuje od drugih neprava (npr. građanskog). Pomoću kažnjivosti se određuje krivično djelo, jer se njome uspostavlja odnos između krivičnog djela i kazne, njihova povezanost i međuzavisnost. Za svako krivično djelo se kažnjava, a svaka primjena kazne je uslovljena postojanjem krivičnog djela (Bačić, 1961: 29). Ali određivanje da je krivično djelo ono djelo koje je kažnjivo, prema nekim autorima, predstavlja samo tautologiju (Beling, 1906: 5-6).

ZAKLJUČAK

Različiti su oblici povređivanja i ugrožavanja najznačajnijih društvenih dobara i interesa koje se ostvaruju izvršenjem krivičnog djela, kao najtežeg oblika neprava (ili javnopravnog delikta). Krivično djelo, + predstavlja prvi, osnovni, bazični pojam krivičnog prava, bez čijeg izvršenja ili pokušaja krivično pravo uopšte ne može da bude primijenjeno, odnosno da djeluje u stvarnom životu pojedinca, ali i društva-države.

Sa stvaranjem prava uopšte i države, od najstarijih vremena ljudske istorije, krivična djela su bila neumitni pratilac života ljudi. Uvijek je u društvenoj zajednici bilo pojedinaca koji su kršili pravne propise, pravila ponašanja, pravni poredak. Time su svojim ponašanjem i prouzrokovanjem posljedice po prava i interese drugih fizičkih i pravnih lica vršili kažnjiva, zabranjena, proskribo-

vana djela – krivična djela kao najteži i najviši oblik neprava – javnopravnog delikta.

Da bi se prema prekršiocu pravne norme (učiniocu krivičnog djela) mogla primijeniti zakonom propisana krivična sankcija od strane nadležnih sudskih organa – moraju biti ispunjeni zakonom propisani uslovi. To znači da u svakom konkretnom slučaju mora postojati krivično djelo. To je zakonom propisano ljudsko ponašanje (činjenje ili nečinjenje) koje je protivpravno i društveno opasno i učinjeno sa krivicom. To ukazuje da postoje opšti, osnovni elementi svakog krivičnog djela, ali i posebni elementi (po kojima se pojedina krivična djela razlikuju).

LITERATURA

- Bačić, Franjo, *Jugoslovensko krivično pravo*, Knjiga prva, Pravni fakultet, Skoplje, 1961.
- Bačić, Franjo, *Krivično pravo, Opći dio*, Pravni fakultet, Zagreb, 1985.
- Beling, Ernst, *Die Lehre vom Verbrechen*, J. E. B. Mohr (P. Siebeck), Tübingen, 1906.
- Чучаев, А. И. и Н. А. Ныrkova, *Уголовное право России, Общая часть*, Городец, Москва, 2009.
- Foregger, Egmont i Eugen Serini, *Strafgesetzbuch StGB, 9. Auflage*, Wien, 1989.
- Grozdanić, Velinka, Marissabell Škorić i Igor Martinović, *Kazneno pravo, Opći dio*, Pravni fakultet, Rijeka, 2013.
- Jovašević, Dragan, *Krivični zakonik Republike Srbije sa uvodnim komentarom*, “Službeni glasnik”, Beograd, 2007.
- Jovašević, Dragan, *Krivično pravo, Opšti deo*, “Službeni glasnik”, Beograd, 2018.
- Jovašević, Dragan, *Leksikon krivičnog prava*, “Službeni glasnik”, Beograd, 2011.
- Jovašević, Dragan, Ljubinko Mitrović i Veljko Ikanović, *Komentar Krivičnog zakonika Republike Srpske*, “Službeni glasnik”, Banja Luka, 2018.
- Jovašević, Dragan, Ljubinko Mitrović i Veljko Ikanović, *Krivično pravo Republike Srpske, Opšti dio*, Univerzitet Apeiron, Banja Luka, 2017.
- Jovašević, Dragan, *Praktikum za krivično pravo*, Opšti deo, Pravni fakultet, Niš, 2013.
- Kokolj, Mitar, Dragan Jovašević, *Krivično pravo Republike Srpske, Opšti i posebni deo*, Univerzitet Sinergija, Bijeljina, 2011.
- Lazarević, Ljubiša, Branko Vučković, Vesna Vučković, *Komentar Krivičnog zakonika Crne Gore*, “Obod”, Cetinje, 2004.
- Lazarević, Ljubiša, *Komentar Krivičnog zakonika Republike Srbije*, Savremena administracija, Beograd, 2005.
- Lolis, Nicholas i Giorgios Mangakos, *The Greek Penal Code*, Sweet-Maxwell, London, 1973.
- Mrvić Petrović, Nataša, *Krivično pravo*, Fakultet za poslovno pravo, Beograd, 2005.
- Novoselec, Petar, *Opći dio kaznenog prava*, Pravni fakultet, Zagreb, 2004.

- Pavišić, Berislav, Velinka Grozdanić i Petar Veić, *Komentar Kaznenog zakona*, Narodne novine, Zagreb, 2007.
- Petrović, Borislav i Dragan Jovašević, *Krivično (kazнено) pravo Bosne i Hercegovine, Opšti dio*, Pravni fakultet, Sarajevo, 2005.
- Petrović, Borislav, Dragan Jovašević i Amila Ferhatović, *Krivično pravo 1*, Pravni fakultet, Sarajevo, 2015.
- Radovanović, Miloš, *Krivično pravo, Opšti dio*, Pravni fakultet, Beograd, 1975.
- Рарог, А. И., М. П. Журавлев и др. (ред.), Уголовное право России. Части Общая и Особенная, Учебник, 6-е изд., ТК Велби Издательство “Проспект”, Москва, 2008.
- Selinšek, Ljiljana, *Kazensko pravo, Splošni del in osnove posebnega djela*, Pravni fakultet, Ljubljana, 2007.
- Simonović, Branislav, “Društvena štetnost i društvena opasnost krivičnog dela”, *Analiz Pravnog fakulteta u Beogradu*, broj 2-3, 1992, str. 120-134.
- Srzić, Nikola, Aleksandar Stajić i Ljubiša Lazarević, *Krivično pravo, Opšti dio*, Savremena administracija, Beograd, 1978.
- Stojanović, Zoran, *Krivično pravo, Opšti dio*, Pravni fakultet, Beograd, 2000.
- Tahović, Janko, *Krivično pravo, Opšti dio*, Beograd, 1961.
- Tomić, Zvonimir, *Krivično pravo*, Pravni fakultet, Sarajevo, 2007.
- Vouin, R. I. J. Leaute, *Droit penal et procedure penale*, Paris, 1960.
- Zlatarić, Bogdan i Mirjan Damaška, *Rječnik krivičnog prava i postupka*, Informator, Zagreb, 1966.
- Živanović, Toma, *Krivično pravo, Opšti dio*, Pravni fakultet, Beograd, 1910.
- Živanović, Toma, *Osnovi krivičnog prava Kraljevine Jugoslavije, Opšti dio*, Pravni fakultet, Beograd, 1935.
- Živanović, Toma, *Osnovni problemi krivičnog prava*, Pravni fakultet, Beograd, 1930.

Concept and Elements of Criminal Offense in the Law of the Republika Srpska

ABSTRACT

Rules of behavior which organize the life of all members of society and which the authorities impose on individuals and groups have existed since the state and law in general have occurred. In case of violation of such rules of behavior, the competent state authorities apply particular sanctions against disobedient. Such violations of legal provisions regulating life of a social community as a whole are called public law offenses, in distinction from civil (civil law) offenses. There are several kinds of public law offenses. We most often distinguish criminal offenses and petty offenses. In case of commission of criminal offenses, the competent court authorities impose particular kinds and measures of criminal sanctions on their perpetrators. Accordingly, criminal offenses are the most severe forms of illegal behavior of individuals and legal persons violating or endangering the most significant social goods and values. This Paper is about the concept, elements, characteristics and forms of criminal offenses in the law of the Republika Srpska.

Key words: unlawfulness, the law, criminal offense, responsibility, sanction